

PRACE NAUKOWE
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
RESEARCH PAPERS
of Wrocław University of Economics

243

Gospodarka lokalna w teorii i praktyce

Redaktorzy naukowi
Ryszard Brol
Andrzej Sztando

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2012

Recenzenci: Waldemar Budner, Piotr Bury, Janusz Kot, Danuta Stawasz

Redakcja wydawnicza: Elżbieta Kozuchowska

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2012

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-280-2

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Andrzej Sztando: Cele, priorytety i zadania w planowaniu strategicznym rozwoju lokalnego.....	13
Anna Beata Kawka: Wydatki inwestycyjne jako instrument rozwoju lokalnego gmin	27
Franciszek Adamczuk: Stymulowanie lokalnej przedsiębiorczości na obszarze pogranicza – aspekty instytucjonalne i organizacyjne	35
Marta Kusterka-Jefmańska, Bartłomiej Jefmański: Koncepcja metody oceny założeń lokalnych strategii rozwoju na przykładzie procesu konsultacji społecznych w powiecie wałbrzyskim	46
Małgorzata Rogowska: Uwarunkowania rozwoju lokalnego na przykładzie powiatu kłodzkiego	54
Hanna Adamska: Efekty rozwoju lokalnego gminy Kostomłoty po przystąpieniu do Unii Europejskiej	63
Tomasz Bąk: Wpływ emigrantów na gospodarkę lokalną w powiecie leżajskim	71
Dariusz Głuszczyk: Lokalny rynek pracy – ocena z wykorzystaniem materiałów statystycznych Banku Danych Lokalnych na przykładzie miasta na prawach powiatu Jelenia Góra	82
Andrzej Sobczyk: Ocena potencjału rozwoju lokalnego na przykładzie miasta Szczecina oraz gmin powiatu polickiego.....	94
Stanisław Korenik: Procesy i ograniczenia w rozwoju współczesnych miast ze szczególnym uwzględnieniem metropolii.....	106
Emilia Konopska-Struś: Funkcje rzemiosła w rozwoju miasta na przykładzie Wrocławia	116
Magdalena Kalisiak-Mędelka: Funkcjonowanie jednostek pomocniczych (osiedli) w Łodzi. Analiza wyników badania pilotażowego	126
Edward Wiśniewski: Zastosowanie metod taksonomicznych oraz gier kooperacyjnych w analizie zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego podregionów województwa zachodniopomorskiego.....	134
Marek Kunasz: Regionalne rozgłoszenie radiowe na rynku radiowym w Polsce	144
Ryszard Broł: Układ terytorialny powiatów – propozycje zmian	153
Katarzyna Cheba, Maja Kiba-Janiak: Wykorzystanie analizy czynnikowej do wielowymiarowej oceny jakości miejskich systemów transportowych na przykładzie miast średniej wielkości w Polsce.....	163

Joanna Cymerman, Marcelina Zapotoczna: Gmina jako kreator i beneficjent wartości nieruchomości	173
Artur Myna: Lokalna infrastruktura techniczna a rozwój budownictwa mieszkaniowego – obszar stykowy miasta i gminy podmiejskiej.....	184
Renata Sosnowska-Noworól: Problemy gospodarki odpadami budowlanymi i rozbiórkowymi na przykładzie Dolnego Śląska.....	194
Grzegorz Maśloch: Wybrane problemy realizacji inwestycji w jednostkach samorządu terytorialnego przy udziale środków pomocowych Unii Europejskiej	202
Urszula Markowska-Przybyła: Kapitał społeczny w rozwoju regionalnym i lokalnym	212
Katarzyna Przybyła, Alina Kulczyk-Dynowska: Transgraniczne parki narodowe a kapitał społeczny – na przykładzie KPN i KRNP	222
Bożena Kuchmacz: Lokalne grupy działania jako przejaw aktywności kapitału społecznego	229
Marian Oliński: Współpraca samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi na przykładzie powiatu lidzbarskiego	238
Zbigniew Przybyła, Marian Kachniarz: Instytucjonalne formy współpracy samorządów terytorialnych na przykładzie jeleniogórskiego zespołu miejskiego.....	249
Jacek Chądzyński: Obszary współpracy gmin z sektorem pozarządowym – prezentacja wybranych wyników badań pilotażowych.....	264
Justyna Danielewicz, Maciej Turała: Wpływ fragmentacji politycznej na współpracę między jednostkami samorządu terytorialnego.....	273
Zbigniew Grzymała: W poszukiwaniu modelu zarządzania jednostką samorządu terytorialnego	282
Jarosław Hermaszewski: Decyzje finansowe i inwestycyjne w zarządzaniu jednostką samorządu terytorialnego na przykładzie gminy Sława – praktyczne aspekty	296
Sławomir Kłosowski: Zmiany systemów zarządzania mieszkaniowym zasobem gmin w Polsce po roku 2000	307
Krzysztof Krukowski, Maciej Zastempowski: Wykorzystanie metody Project Cycle Management w administracji samorządowej	315
Józef Łobocki: Możliwości wykorzystania instytucji partnerstwa publiczno-prywatnego w procesie zarządzania jednostkami samorządu terytorialnego.....	323
Magdalena Mischuk: Elementy stymulacyjne w polityce podatkowej wybranych miast.....	333
Paweł Piątkowski: Dług jednostek samorządu terytorialnego w okresie kryzysowym. Kierunki rozwoju	343
Jacek Sierak: Konstrukcja wskaźników zadłużenia a ocena zdolności kredytowej jednostki samorządu terytorialnego	352

Tomasz Uryszek: Struktura dochodów gmin w Polsce a ich samodzielność dochodowa.....	362
Wiesława Cieślewicz: Rozwój specjalnych stref ekonomicznych w Polsce ...	372
Tomasz Kołakowski, Andrzej Raszkowski: Badanie efektywności pomocy publicznej udzielonej przez samorządy inwestorom zagranicznym na przykładzie WSSE „INVEST-PARK”	383
Wioleta Palewska: Funkcjonowanie Wałbrzyskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej „INVEST-PARK” w otoczeniu lokalnym – aspekt społeczny (oddziaływanie strefy na wałbrzyski rynek pracy)	398
Maciej Popławski: Wpływ Legnickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej na rozwój gospodarczy podregionu legnickiego	406
Andrzej Raszkowski: Promotion mix w strategii promocji miasta.....	417
Elżbieta Nawrocka: Działania innowacyjne podmiotów gospodarczych a problem wiedzy niedoskonałej	426
Dariusz Zawada: Walory użytkowe jako czynnik konkurencyjności miasta	439
Natalia Bartkowiak, Walenty Pocza: Przestrzenne zróżnicowanie aktywności władz lokalnych w pozyskiwaniu środków zewnętrznych na obszarach wiejskich Wielkopolski.....	453
Karol Krajewski: Znaczenie rynków rolnych w rozwoju gospodarki lokalnej i ożywieniu małych miast.....	464
Stefan Zawierucha: Badania ankietowe w procesie identyfikacji struktury funkcjonalnej gminy. Kilka uwag metodologicznych.....	473
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Dynamika rozwoju gmin wiejskich województwa mazowieckiego	484
Jarosław Uglis: Miejsce agroturystyki w dywersyfikacji gospodarki wsi	495
Mirosław Struś, Bogusław Wijatyk: Program Odnowa Wsi jako instrument aktywizacji obszarów wiejskich.....	505
Dagmara Dziewulska, Michał Gawlikowski, Paweł Łazarewicz, Natalia Sochacka: Sondażowa diagnoza jakości administracyjnej obsługi klientów w gminnych strukturach samorządowych na przykładzie Urzędu Miejskiego w Przemkowie	515

Summaries

Andrzej Sztando: Objectives, priorities and tasks in local development strategic planning	26
Anna Beata Kawka: Capital expenditures of communes as an instrument of local development	34
Franciszek Adamczuk: Stimulating of local entrepreneurship on borderland: institutional and organizational aspects	45

Marta Kusterka-Jefmańska, Bartłomiej Jefmański: The concept of the assessment method of the assumptions of local strategies development on the example of the process of social consultations in Wałbrzych county	53
Małgorzata Rogowska: Determinants of local development on the example of Kłodzko district.....	62
Hanna Adamska: Effects of local development of Kostomłoty community after joining the European Union.....	70
Tomasz Bąk: The impact of economic emigrants on the local economy in Leżajsk county.....	81
Dariusz Głuszczyk: Local labour market – an assessment using statistical data of the Local Data Bank on the example of the city and district of Jelenia Góra.....	93
Andrzej Sobczyk: Evaluation of the potential of local development on the example of Szczecin and Police district.....	105
Stanisław Korenik: Processes and barriers in the development of contemporary cities with special emphasis on metropolis.....	115
Emilia Konopska-Struś: Functions of craft in the development of the city on the example of Wrocław.....	125
Magdalena Kalisiak-Mędelska: Activity of auxiliary units in Łódź according to their bodies. Analysis of pilot survey.....	133
Edward Wiśniewski: Application of taxonomic methods and cooperation games in the analysis of employment differentiation of subregions of West Pomerania Voivodeship.....	143
Marek Kunasz: Public regional broadcasting stations on the radio market in Poland.....	152
Ryszard Broł: Network of counties – changes proposal.....	162
Katarzyna Cheba, Maja Kiba-Janiak: Use of factor analysis for multidimensional evaluation of quality of city transport systems on the example of medium-sized cities in Poland.....	172
Joanna Cymerman, Marcelina Zapotoczna: Borough as a creator and beneficiary of property value.....	183
Artur Myna: Local technical infrastructure and development of housing construction – the adjoining area of town and rural municipality.....	193
Renata Sosnowska-Noworól: The problem of construction and demolition waste management on the example of Lower Silesia.....	201
Grzegorz Maśloch: Selected problems of the implementation of an investment project in self-government units using the foreign aid budget of the European Union.....	211
Urszula Markowska-Przybyła: Social capital in regional and local development.....	221
Katarzyna Przybyła, Alina Kulczyk-Dynowska: Cross-border national parks and social capital – on the example of KPN and KRNAP.....	228

Bożena Kuchmacz: Local action groups as a manifestation of social capital activity	237
Marian Oliński: Cooperation between local government and non-governmental organizations – Lidzbark county case study	248
Zbigniew Przybyła, Marian Kachniarz: Institutional forms of cooperation of local government on the example of Jelenia Góra urban area.....	263
Jacek Chądzyński: Areas of co-operation between communities and non-governmental sector – presentation of selected results of pilot study.....	272
Justyna Danielewicz, Maciej Turała: Impact of political fragmentation on cooperation among local governments	281
Zbigniew Grzymała: In seeking the model of self-government management	295
Jarosław Hermaszewski: Financial and investment decisions in local government management based on the example of Sława administrative unit – practical aspects	306
Sławomir Kłosowski: Changes of local authorities property management systems after the year 2000	314
Krzysztof Krukowski, Maciej Zastempowski: Project cycle management method application in the local government administration	322
Józef Łobocki: The possibilities of the utilization of Public-Private Partnership Tools in the process of managing of local government units	332
Magdalena Miszczuk: Stimulating elements in tax policy of selected cities .	342
Paweł Piątkowski: Public debt of local authorities after crisis. The directions of development.....	351
Jacek Sierak: The construction of indicators of indebtedness and the assessment of the creditworthiness of self-government units	361
Tomasz Uryszek: Revenue structure of communes in Poland and their fiscal autonomy	371
Wiesława Cieślewicz: Special economic zones development in Poland.....	382
Tomasz Kołakowski, Andrzej Raszkowski: Efficiency analysis of state aid granted by local government to foreign investors located in Wałbrzych SEZ “INVEST-PARK”	397
Wioleta Palewska: Functioning of Wałbrzych Special Economic Zone “INVEST-PARK” in local environment social aspect (the effect of the zone on Wałbrzych labour market).....	405
Maciej Popławski: The influence of Legnica Special Economic Zone on the economic development of the Legnica subregion	416
Andrzej Raszkowski: Promotion mix in the strategy of town promotion.....	425
Elżbieta Nawrocka: Innovative activities of economic entities and problems of imperfect knowledge	438
Dariusz Zawada: Usable qualities as a factor of towns’ competitiveness	452
Natalia Bartkowiak, Walenty Poczta: Activity of local authorities from Wielkopolska Voivodeship in the acquisition of UE funds.....	463

Karol Krajewski: The role of agrifood markets in local market development and the revival of small towns.....	472
Stefan Zawierucha: Survey research in the process of identification of functional structure of commune. Some methodological remarks	483
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Development dynamics of rural communes in Masovian Voivodeship.....	494
Jarosław Uglis: Agritourism in rural economy diversification.....	504
Mirosław Struś, Bogusław Wijatyk: The Revival of the Village as the instrument of country areas activation.....	514
Dagmara Dziewulska, Michał Gawlikowski, Paweł Łazarewicz, Natalia Sochacka: A survey diagnosis of administrative quality of customer service in communal authorities on the example of the municipal office in Przemków	524

Stanisław Korenik

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

PROCESY I OGRANICZENIA W ROZWOJU WSPÓŁCZESNYCH MIAST ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM METROPOLII

Streszczenie: Współczesne miasta nатыkają się w swoim rozwoju na coraz to nowe bariery. Bariery te występują niezależnie od wielkości, położenia czy też zamożności miasta. Jednak w funkcjonowaniu współczesnych metropolii napotykamy specyficzne i coraz groźniejsze zjawiska, które mogą doprowadzić do degradacji przestrzeni miejskiej, szczególnie dotyczy to przestrzeni publicznej. W wielu miastach pojawiają się nietypowe, często kontrowersyjne, sposoby przezwycięzania tych problemów, czego przykładem jest Moskwa.

Słowa kluczowe: miasto, metropolia, rozwój.

1. Wstęp

Każde miasto tworzy swoisty systemem, który podlega procesom ciągłych (ustawicznych) zmian, w większości wypadków jest to proces rozwoju. Rozwój miasta nie następuje w sposób harmonijny, a tym bardziej nie jest realizowany w tym samym tempie. Jednocześnie zmianom ulegają także wszystkie jego elementy (należy przy tym pamiętać, że zmieniają się one w różnym tempie), jak też relacje między nimi. W konsekwencji tych procesów zmienia się również funkcja miasta. W praktyce można wskazać na mutację funkcji lub ich sukcesję. Mutacja związana jest ze zmianą występującą w samej funkcji, ewentualnie z włączaniem w jej obręb elementów innej funkcji. Sukcesja natomiast związana jest m.in. z procesem zmian jednej funkcji na inną. Przy tym przez samo pojęcie sukcesji należy rozumieć proces występujący pomiędzy stanami równowagi. A ponieważ miasto znajduje się permanentnie w stanie nierównowagi (można stwierdzić, że każdy stan rozwoju miasta jest tylko okresem przejściowym), stąd występuje w nim proces ustawicznej sukcesji. Często są to zmiany gwałtowne, wręcz skokowe, a czasami odwrotnie – jest to proces powolny, wręcz niezauważalny. Zmianom tym towarzyszą różne napięcia wewnętrzne wynikające z niejednolitego tempa rozwoju poszczególnych elementów miasta (dotyczy to zarówno przekrojów przestrzennych, jak i funkcjonalnych czy też morfologicznych). W momentach krytycznych, tj. grożących destabilizacją całe-

go systemu miejskiego, niezbędna staje się interwencja władz miejskich. Występuje konieczność podjęcia działań w celu pokonania ujawniających się barier i ograniczeń, których nie jest w stanie rozwiązać mechanizm samoregulacji. Napięcia te mogą dotyczyć całego systemu oraz poszczególnych jego elementów [Markowska 2004, s. 231]. Proces ten w efekcie nierozzerwalnie jest związany z pokonywaniem różnego rodzaju napięć wewnętrznych oraz przełamywaniem barier zewnętrznych. M. Castells w swojej książce *Kwestia miejska* zauważa, że każda forma materii ma swoją historię [Castells 1982, s. 21]. Aprobując ten punkt widzenia, należy przyjąć, że podstawą wszelkich badań dotyczących określonego zjawiska powinno być dokładne poznanie jego historii. Takie podejście należy także odnieść do podstawowej formy organizacji przestrzeni społeczno-ekonomicznej, jaką stało się miasto. Dokonując analizy procesu urbanizacji w historii ludzkości, należy oprzeć się na założeniach ewolucjonizmu, które wskazują, że każda forma kształtuje się bez zakłóceń (lub z zakłóceniami) przez rozwijanie się elementów poprzedniej formacji. W wypadku miasta można wręcz stwierdzić, że jest to jeden z najbardziej elementarnych przykładów ewolucjonizmu, jaki miał miejsce w dziejach ludzkości.

2. Problemy w funkcjonowaniu miast – identyfikacja barier

Na początku należy podkreślić z całą rozciągłością, że bez względu na wielkość każde miasto w swoim funkcjonowaniu napotyka bariery, których pokonywanie związane jest z ponoszeniem dużych nakładów. Ograniczenia te określane są w literaturze mianem progów. Wynika to z faktu, że miasta, rozwijając się w sposób ciągły, natrafiają ustawicznie na różnego rodzaju ograniczenie, m.in. takie jak [Leśniak 1985, s. 232]:

- ograniczenia fizyczne – ich źródłem jest zróżnicowanie cech fizjograficznych terenu (np. rzeźba terenu, niewłaściwa nośność gruntu, występowanie barier wodnych itp.),
- ograniczenia funkcjonalne – ich źródłem jest istniejący układ użytkowania terenu,
- ograniczenia środowiskowe – wynikają z niewłaściwych warunków środowiskowych (zanieczyszczenia, klimat itp.),
- ograniczenia infrastrukturalne – powodowane są pojemnością istniejącego układu infrastrukturalnego i koniecznością ponoszenia dodatkowych nakładów w celu ich przewyższenia.

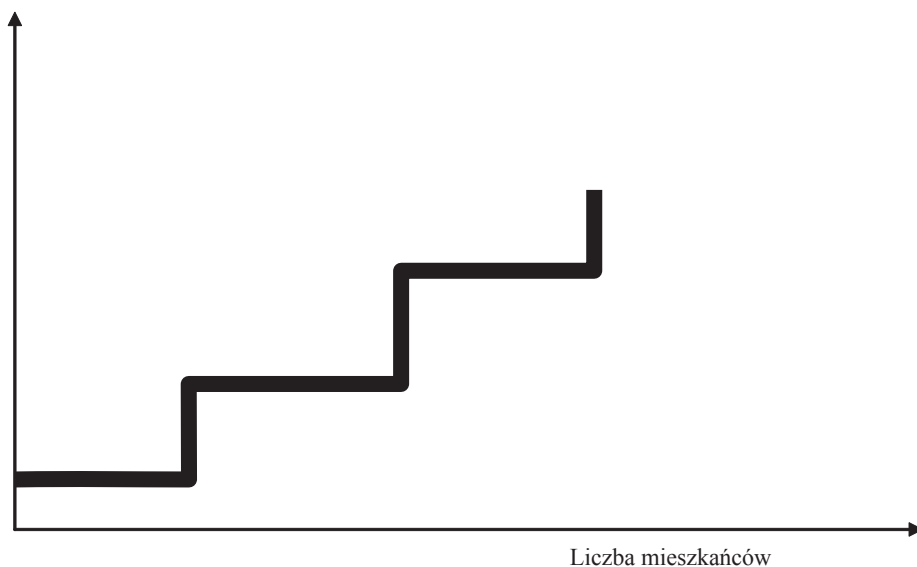
Generalną cechą tych ograniczeń jest fakt, że nie mają one charakteru absolutnego i zazwyczaj możliwe są do przewyższenia, co jednak wiąże się zwykle z dużymi nakładami finansowymi.

Wskazując na te ograniczenia, w 1961 r. B. Malisz stworzył teorię progów oraz po raz pierwszy przedstawił zarys analizy progowej opartej na wyróżnionej teorii, którą szerzej omówił w pracy z 1963 r. *Ekonomika kształtowania miasta* [Malisz 1963]. I mimo niepowodzeń w stosowaniu tej metody, na które wskazywał J. Ko-

złowski – a które poza względami formalnymi mają także charakter metodologiczny [Kozłowski 1973, s. 9–13] – to analiza progowa jest niewątpliwie istotnym elementem wyjaśniającym procesy rozwoju współczesnego miasta. Wynika to z faktu, że celem tej analizy „jest zbadanie możliwości przestrzennego rozwoju miasta, a w szczególności poprzez wykrycie ograniczeń progowych, ustalenie najkorzystniejszych wariantów rozwoju, tj. takich, w których jednostkowe koszty kształtują się najniżej” [Malisz, Żurkowski 1971, s. 15].

Ideę rozwoju progowego przedstawia rys. 1. Założenie tego rysunku opisuje proces rozwoju miasta jako funkcji nakładów i zaludnienia. Funkcja ta ma charakter skokowy, co oznacza, że rozwój miasta odbywa się nieliniowo, poprzez pokonywanie kolejnych progów rozwojowych. Jak wynika z tych spostrzeżeń, każde pokonanie progu powoduje równocześnie „zamrożenie” pewnych środków niezbędnych na jego przekroczenie, a w pełni wykorzystanych dopiero przy dojściu do progu następnego.

Nakłady inwestycyjne

Rys. 1. Schemat progów rozwoju miasta

Źródło: [Leśniak 1985, s. 233].

Innym ważnym zagadnieniem jest spostrzeżenie, że dla każdego miasta istnieje maksymalny poziom rozwoju, którego przekroczenie jest zbyt kosztowne (wręcz nieracjonalne) z punktu widzenia funkcjonowania danego systemu osadniczego, równocześnie zaś otrzymanym efektem może być nie rozwój, a regres. Należy także zgodzić się z B. Maliszem, że „z sytuacją progową w przestrzennym rozwoju miasta

mamy do czynienia albo wskutek przyrostu mieszkańców, albo wskutek podniesienia się standardu obsługi” [Malisz, Żurkowski 1971, s. 26] – ewentualnie łącznym występowaniu tych okoliczności.

Progi rozwoju mogą być też podzielone pod innym względem. Rozróżniono zatem: progi terenowe, progi strukturalne oraz progi ilościowe. Do pierwszej grupy zalicza się takie przeszkody, które mogą wynikać z przeszkód terenowych czy z istniejących cech gruntu. Progi strukturalne to te, których istnienie powoduje konieczność zmian struktur istniejącego zagospodarowania terenu. Progi ilościowe to te, które ograniczają miasto pod względem braku jakiegoś zasobu.

Współcześnie szczególnie obserwujemy nasilenie zjawiska niewystarczającej liczby mieszkań oraz bezdomności. To właśnie głównie miasta, a nie obszary wiejskie, borykają się z problemem bezdomności, gdyż tam koncentrują się ludzie niemający dachu nad głową. W mieście jest łatwiej, tam bowiem mają większe szanse na przeżycie czy znalezienie schronienia. Znajdują się też tam zazwyczaj ośrodki pomocy, takie jak: noclegownie, schroniska, mieszkania socjalne, stołówki. Innym ważnym problemem jest także niedostateczna liczba miejsc pracy oraz bezrobocie. Istnieje problem bezrobocia strukturalnego, który może dotknąć ludzi wysoko wykwalifikowanych. Społeczna marginalizacja znaczących grup zawodowych może powodować napięcia oraz niepokoje społeczne. Dlatego ważne jest, aby miasta wprowadzały elastyczne systemy zmiany kwalifikacji pracowników oraz aktywną politykę zatrudnienia. Miasta borykają się również z konfliktami społecznymi, których najczęstszym powodem może być nędza. Rozszerzanie się ubóstwa oraz pojawianie się różnic pomiędzy biedą a bogactwem w mieście jest przyczyną takiego negatywnego zjawiska, jak polaryzacja przestrzenna społeczeństwa. Ubóstwo jest elementem wykluczenia społecznego, a także przeszkodą w integracji społecznej; w efekcie prowadzi to do segregacji przestrzennej. Szczególną formą społeczeństwa żyjącego w niedostatku są natomiast bezdomni, koncentrujący się głównie w miastach. Do polaryzacji przestrzenno-społecznej dochodzi w momencie, gdy ludność bogata zaczyna koncentrować się w przestrzennie odizolowanych enklawach wysokiego standardu mieszkaniowego, ludność biedna natomiast zostaje na obszarach starego budownictwa. Pośrednim wskaźnikiem, który klasyfikuje przestrzeń miasta na obszary biedne i bogate, jest wykształcenie oraz poziom kwalifikacji zawodowych mieszkańców poszczególnych części miasta. Ludność posiadająca wyższe wykształcenie koncentruje się w bogatszych częściach miasta, z lepszymi warunkami mieszkaniowymi. Ludność mająca wykształcenie średnie zajmuje podobne obszary miasta jak ludność z wyższym wykształceniem. Ludność o niskim wykształceniu natomiast najczęściej zamieszkuje obszary o gorszych warunkach mieszkaniowych i na terenach o charakterze wiejskim [Węclawowicz 2002, s. 74–77].

3. Bariery w rozwoju metropolii

Występujące różnice społeczno-przestrzenne są najbardziej widoczne we współczesnych metropoliach. Zjawisko metropolizacji nabiera istotnego znaczenia w kształtowaniu procesów społeczno-gospodarczych, szczególnie w ostatnich latach – w jej efekcie wzmacnia się znacznie pozycja dużych, a przy tym nowoczesnych miast w gospodarce światowej. Związane jest to bezpośrednio z bezprecedensową koncentracją w dużych miastach-metropoliach najnowszych działalności i instytucji naukowo-gospodarczych, takich jak uczelnie wyższe, instytucje zarządcze, badawcze i finansowe oraz przedsiębiorstwa high-tech. Coraz częściej tak ukształtowany system osadniczy określamy mianem aglomeracji elastycznej produkcji (*flexible production agglomeration*). Wytworzona w ten sposób właściwie niewielka liczba lokalnych, a nie regionalnych układów metropolitalnych nowego typu charakteryzuje się silnym domknięciem. W wyniku tego zjawiska duże ośrodki miejskie nie tylko stają się obszarem koncentracji procesów gospodarczych, ale też przekształcają się w centra, silnie oddziałujące na rozwój innych obszarów. Poza elementami gospodarczymi znaczenia nabierają zjawiska, społeczne i kulturowe, które w powiązaniu z ultranowoczesną gospodarką tworzą się swoisty układ przestrzenny określany mianem kreatywnych metropolii. Powyższe zjawiska powodują, że przełom wieków staje się okresem dominacji nowoczesnych metropolii, które nie mają wyraźnie określonych granic, a obszary posiadające różnorodne funkcje oraz mające inną zabudowę nakładają się na siebie. Ludność zamieszkująca metropolię natomiast jest w ciągłym ruchu, pokonując m.in. codzienną drogę do pracy. Kolejną cechą obecnych metropolii jest występowanie w nich siedzib wielkich korporacji, a także: banków, kancelarii prawniczych, doradczych, firm zajmujących się marketingiem i reklamą oraz siedzib środków masowego przekazu o zasięgu nie tylko krajowym, ale też czasami międzynarodowym, ponadto są miejscem luksusowej konsumpcji mieszkańców, gości, interesantów i turystów. W efekcie następuje segmentacja rynku pracy na wykwalifikowanych i dobrze zarabiających pracowników oraz na mało zarabiających i zagrożonych bezrobociem. Ogólnie metropolia dzieli się na takie obszary, jak: jądro, przedmieście oraz na strefa podmiejska. Strefy te są natomiast wypełnione funkcjami: produkcyjnymi, usługowymi, a także mieszkaniowymi o różnym standardzie, gdyż w metropoliach kontrast między bogactwem a biedą jest szczególnie widoczny. Wszelkie te uwarunkowania metropolii wpływają na powstawanie tzw. społeczności za bramą, które charakteryzują się tworzeniem izolowanych, relatywnie autonomicznych części miasta, takich jak: centra handlowe, getta bogatych, prywatnych klubów i dzielnic otoczonych murami. Przykładem mogą być różne formy tzw. grodzień, np.: *gated communities* (społeczność za bramą), *defensible space* (przestrzeń broniona), *gated estate* (osiedle grodzone) czy *security zones* (osiedla stanowiące strefy bezpieczeństwa). W efekcie przestrzeń publiczna zamienia się w rezydualną. Wykształcają się bariery materialne, co bezpośrednio wpływa na wzrost ograniczeń relacji nie tylko pomiędzy różnymi grupami społecznymi, ale

i częściami przestrzeni miejskiej. Ponadto mury osiedli zamkniętych pełnią funkcje obronne. Mieszkańcy chronią się za murami przed wszelkimi potencjalnymi niebezpieczeństwami świata zewnętrznego.

Osobnym problemem, o charakterze społecznym, a stanowiącym coraz poważniejszą barierę w rozwoju miast, jest tzw. syndrom **NIMBY** (*Not In My BackYard*). Związany jest on z akceptacją obiektów publicznych przez społeczność (zazwyczaj dotyczy to grup zamożniejszych) miasta, tylko nie ich lokalizacją w najbliższym sąsiedztwie (np. dokończenie obwodnicy śródmiejskiej, a konkretnie przeprawy mostowej na Wielką Wyspę we Wrocławiu).

Gettoizacja przestrzeni powoduje coraz mniejsze możliwości kontaktów społecznych ludzi z różnych warstw, o różnym poziomie wykształcenia oraz dochodu. Powoduje to złe skutki w postaci ograniczenia wzajemnego przekazu kulturowego, a co za tym idzie – poczucie obcości i nierzadko nawet wrogości oraz powstających konfliktów [Jałowiecki 2008, s. 60–61].

Innym problemem, który uwidocznił się w dużych miastach, jest żywiolowy rozwój tzw. *urban sprawl*. Termin ten po raz pierwszy został użyty w 1830 r., kiedy to w książce W. Cobbetta pt. *Rural Rides* negatywnie oceniono żywiolowy rozrost Londynu. Jednak obecnie zjawisko to oznacza taką ekspansję miast, którą charakteryzuje żarłoczna konsumpcja przestrzeni, niska gęstość zainwestowania oraz brak ładu przestrzennego. Zjawisko to w wymiarze ekologicznym zagraża środowisku naturalnemu, a dominująca w transporcie rola samochodu powoduje zwiększanie się zanieczyszczenia atmosfery, natomiast rozproszona zabudowa zwiększa koszty budowy i utrzymania infrastruktury. Również w sferze finansów miasta zjawisko *urban sprawl* przynosi straty w postaci zmniejszenia liczby mieszkańców, a co za tym idzie – zmniejszenie dochodów. Często niszczone jest ponadto krajobraz, a także zwiększa się panujący chaos [Litwińska 2008, s. 42–43]. Aby zmniejszyć efekty *urban sprawl*, opracowano model *smart growth*, który polega na wprowadzaniu w funkcjonowanie miasta takich działań, jak: określenie granic wzrostu miasta, reforma podatków, zjednoczenie miasta z jego regionem, zmniejszenie wspierania infrastruktury na terenach podmiejskich, zachęcenie do rzadszego korzystania z samochodu, rewitalizacja śródmieść, ochrona terenów rolniczych, także rozwój terenów zielonych oraz wprowadzanie projektów przyjaznych środowisku [Mierzejewska 2008, s. 52].

Ważną kwestią w funkcjonowaniu współczesnego miasta i jego rozwoju jest transport miejski. Faktem jest, że w dużych miastach istnieje też duże zagęszczenie środków transportu. A zatem, w związku z nadmierną liczbą samochodów na drogach, zwiększa się też czas dojazdu do pracy. Innym negatywnym następstwem nasylenia środków transportu staje się duży hałas oraz zanieczyszczenie powietrza w mieście. Wobec tego ważnym zadaniem dla planistów miejskich jest usprawnienie komunikacji miejskiej, a także wprowadzenie zmian w organizacji ruchu [Szymańska 2007, s. 339–340].

Zły stan środowiska spowodowany występowaniem spalin samochodowych czy też funkcjonowaniem licznych zakładów przemysłowych może być też przyczyną

pogorszenia się stanu zdrowia mieszkańców. W miastach o szczególnym zanieczyszczeniu powietrza jest większa częstotliwość zachorowania na choroby układu oddechowego oraz nowotwory, głównie płuc. Przykładem negatywnym może być miasto Linfen w Chinach. Ta ponadtrzymilionowa metropolia leżąca w prowincji Shanxi uznawana jest za jedną z najbardziej zanieczyszczonych aglomeracji – powodem jest koncentracja kopalń i powiązanych z nimi zakładów przetwórczych oraz transport.

Dlatego ważne jest zachowanie tzw. płuc miejskich, czyli parków, skwerów, lasów czy innych terenów zielonych oraz tzw. korytarzy, które ułatwiają wymianę powietrza. Niestety często architekci i inwestorzy nie uwzględniają tej ważnej dla zdrowia kwestii [Szymańska 2007, s. 339–340].

Przestrzeń, w tym również przestrzeń miasta, jest dobrem rzadkim, a jej ilość nie może być powiększana przez produkcję. Nie może ona zatem podlegać prawom rynku bez ograniczeń. Z tych powodów stosuje się coraz częściej regulacje prawne i administracyjne, a ponieważ jest ona dobrem użytkowym publicznie, należy przestrzegać także pewnych wartości i norm społecznych, kulturowych oraz estetycznych przy jej użytkowaniu. Przestrzeń w momencie jej zagospodarowania, jako dobro rzadkie, wymaga również uczestnictwa pewnych grup społecznych, takich jak: społeczności lokalne, organy przedstawicielskie, ruchy społeczne oraz zespoły ekspertów. Powinno to pomóc w zapewnieniu ludziom co najmniej minimalnej przestrzeni jednostkowej, a także szerokiego dostępu do przestrzeni publicznej [Domański 2006, s. 29–32].

Obecnie niestety obserwujemy coraz silniejszą presję na komercjalizację przestrzeni publicznej, co w drastycznych sytuacjach może prowadzić do jej zaniku. Odbywa się to w procesie prywatyzacji lub *quasi*-prywatyzacji tzw. przestrzeni publicznej. W efekcie ta współczesna agora, która powinna być elementem zbiorowej konsumpcji, coraz bardziej ogranicza swoją społeczną dostępność, zostając zawłaszczona przez prywatnych użytkowników. Przykładowo, uzurpatorskie zawłaszczenie przestrzeni hipermarketów oraz galerii handlowych polega na takim zawłaszczeniu przez prywatnego inwestora publicznej przestrzeni, gdzie wyznacza on reguły korzystania z tej przestrzeni. Nazywane jest to uzurpatorskim zawłaszczeniem przestrzeni, gdyż według znaczenia słowa „uzurpatorski” polega ono na przyznaniu sobie cudzych praw do czegoś. Coraz częściej określa się taką przestrzeń mianem *przestrzeni ludycznej*, która w zasadzie imituje (udaje) przestrzeń publiczną, a różni się od niej zasadniczo, gdyż w przestrzeni publicznej mamy do czynienia z konsumpcją zbiorową, a tu z komercyjną konsumpcją indywidualną. Innym aspektem zawłaszczania przestrzeni przez hipermarkety jest przyczynianie się do zjawiska *urban sprawl*, gdyż zazwyczaj budowane są one na obrzeżach miast, co powoduje rozpraszanie się czy inaczej mówiąc – rozlewanie zabudowy. Innym zawłaszczeniem przestrzeni publicznej są wspomniane już wcześniej osiedla strzeżone. Ich funkcjonowanie jest sprzeczne z podstawowymi zasadami współczesnej urbanistyki, a uzurpatorskie zawłaszczanie przestrzeni polega w tym przypadku na ograni-

czeniu publicznego dostępu do siebie. Przykładowo, w Warszawie w 2006 r. zaczęto grodzenie pierwszego starego osiedla Chomiczówki, a powodem tego kroku stała się obawa przed przychodzeniem tam mieszkańców z innego osiedla strzeżonego, które nie posiadało terenów zielonych. Mówiąc o kolejnym przykładzie uzurpatorskiego zawłaszczania przestrzeni, należy wspomnieć o subkulturowych wspólnotach uzurpatorskich. Takie zawłaszczanie przestrzeni przejawia się w wandalizmie czy w skrajnych przypadkach nawet w przestępstwach oraz terroryzowaniu osiedli. Przykładowo, zwolennicy klubów sportowych zawłaszczają przestrzeń publiczną poszczególnych osiedli poprzez przymus identyfikacji ich mieszkańców z jednym klubem. Skutkiem takich zachowań stała się pewnego rodzaju polaryzacja terytorialna pomiędzy osiedlami, a nawet w pewnym sensie wojna między nimi. Także zawłaszczanie przestrzeni, przejawiające się objawami agresji, m.in. zaczepkami, wyzwiskami, wandalizmem, rozbojami oraz terroryzowaniem mieszkańców, staje się niebezpieczne dla mieszkańców tych osiedli, gdzie istnieją takie zjawiska. Typowo przestępcze zawłaszczanie przestrzeni przejawia się też poprzez podział przestrzeni osiedli oraz miasta na strefy działań gangów narkotykowych czy innych grup przestępczych oraz działań dresiarzy i przestępców [Kwiatkowski 2010, s. 278–280].

Możliwe jest, że problemy dotyczące bezpieczeństwa w miastach w najbliższych latach i dziesięcioleciach będą narastać, powodując niebezpieczeństwo dla mieszkańców [Cieślarczyk 2010, s. 7]. Należy zatem dążyć do zapewnienia bezpieczeństwa na możliwie jak najwyższym poziomie. W przestrzeni publicznej teoretycznie każdy mieszkaniec miasta powinien się czuć swobodnie, jest to sfera wolności, a ulice, place czy parki powinny być własnością wszystkich mieszkańców miasta. Ponieważ w przestrzeni publicznej koncentrują się wszelkie działania różnorodnych użytkowników oraz interakcje międzyludzkie, a także przepływy produktów materialnych i niematerialnych, to jest to dla mieszkańców oraz innych użytkowników miasta jeden ze strategicznych zasobów lokalnych społeczności. Ponadto stan przestrzeni publicznej ma ogromny wpływ na jakość życia tych, którzy z niej korzystają [Fehler 2010, s. 16–17]. Dlatego czynnikiem niepożądanym stają się wszelkie akty przeciwko bezpieczeństwu publicznemu i należy skutecznie zapobiegać oraz nie dopuszczać do powstawania nowych zagrożeń, a także walczyć z powstałymi już niebezpieczeństwami w miastach.

4. Przykład nietypowych rozwiązań związanych z przewycięzaniem barier w rozwoju metropolii

Na zakończenie zamiast podsumowania praktyczny przykład podjęcia dość drastycznych zmian, które mają rozwiązać problemy dużej metropolii. Praktycznym przykładem tego typów problemów może być Moskwa, niewątpliwie współczesna metropolia o wymiarze światowym, a także stolica państwa aspirującego do roli światowego przywódcy. Struktura przestrzenna (w przybliżeniu) to w geometrycz-

nym środku Kreml (czyli siedziba władz państwowych) oraz rozchodzące się promieniście ulice, przecinane kolejnymi kolistymi bulwarami. Wydaje się, że taka struktura ma jak najbardziej prawidłowy kształt, sprzyjający rozwojowi, tym bardziej że z jednej strony powiela ją metro, a z drugiej ulice mają po kilka, a nawet kilkanaście pasów w jedną stronę. Niestety w promieniu do trzech kilometrów¹ od Kremla znajduje się ponad 40% miejsc pracy, a gęstość zaludnienia jest tu o wiele wyższa niż np. w Nowym Jorku czy Paryżu. Taka koncentracja powoduje niebываły chaos i olbrzymie korki, jeśli nałoży się na to nieefektywność niektórych służb miejskich (np. policji), jawi się obraz duszącego się miasta, w którym jeszcze niski poziom bezpieczeństwa, duży udział ludzi ubogich i wykluczonych, a z drugiej strony znaczna liczba osób zamożnych, tzw. nowych ruskich, pogłębia ten obraz chaosu. To, że jeszcze funkcjonuje, jest na pewno efektem dobrze działającego metra, które – drugie po tokijskim – przewozi najwięcej pasażerów na świecie. Dlatego konieczne są radykalne zmiany, i to podjęte na najwyższych szczeblach władzy. Dlatego też w lipcu 2011 r. prezydent Rosji Miedwiediew oraz mer Moskwy Sergiej Sobianin zaakceptowali plany radykalnych zmian. Plan ten jest z jednej śmiały, a z drugiej tak nietypowy, że utrwali odmienność Moskwy jako światowej metropolii. Jego podstawowym złożeniem jest przekroczenie MKAD, czyli obwodnicy miasta, jednak nie poprzez wcielenie satelickich miast i osiedli, które faktycznie dawno stały się elementami metropolii, ale włączenie obszaru półtorakrotnie większego od miasta. Obszar ten obecnie jest w małym stopniu zurbanizowany i niepowiązany funkcjonalnie ze stolicą. Jest to teren położony na południowo-zachodniej stronie, mający dokładnie kształt trójkąta, przy czym z miastem ma stykać się najkrótszą krawędzią. Decyzja ta budzi oczywiście wiele komentarzy i określana jest jako woluntarystyczna (w Rosji każda decyzja, ze względu na silne siły lobbystyczne, może być tak określona), mimo to wprowadza istotne zmiany, tak niezbędne w funkcjonowaniu miasta. Tym bardziej że mają się tam przenieść instytucje władzy państwowej, w tym administracja państwowa, która tak utrudnia życie w centrum stolicy.

Literatura

- Bury B., Markowski T., Regulski J. [1993], *Podstawy ekonomiki miasta*, Wyd. Fundacji Rozwoju Przedsiębiorczości, Łódź.
- Castells M. [1982], *Kwestia miejska*, PWN, Warszawa.
- Cieślarczyk M. [2010], *Niektóre teoretyczne aspekty badania problemów bezpieczeństwa publicznego w mieście*, [w:] *Bezpieczeństwo publiczne w przestrzeni miejskiej*, red. W. Fehler, Arte, Warszawa.
- Domański R. [2006], *Gospodarka przestrzenna – podstawy teoretyczne*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

¹ Promień miasta wynosi ponad 19 km.

- Fehler W., *Bezpieczeństwo przestrzeni publicznej*, [w:] *Bezpieczeństwo publiczne w przestrzeni miejskiej*, red. W. Fehler, Arte, Warszawa.
- Jałowicki B. [2008], *Grodzenie „wspólnego pastwiska”*. *O osiedlach zamkniętych w metropoliach*, „Res Publica Nowa”, nr 209.
- Kozłowski J. [1973], *Analiza progowa za granicą*, KPZK PAN, Warszawa.
- Kwiatkowski K. [2010], *Przestrzeń publiczna i jej uzurpatorskie zawłaszczanie*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, nr 107.
- Leśniak J. [1985], *Planowanie przestrzenne*, PWN, Warszawa.
- Litwińska E. [2008], *Zjawisko urban sprawl – jeden z wymiarów współczesnych procesów urbanizacji*, [w:] *Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji*, red. J. Słodczyk, M. Śmigielska, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Malisz B. [1963], *Ekonomika kształtowania miasta*, KPZK PAN, Warszawa.
- Malisz B., Żurkowski J. [1971], *Metody analizy progowej*, KPZK PAN, Warszawa.
- Markowska M. [2004], *Momenty krytyczne i progi przestrzennego rozwoju miasta*, [w:] *Ekonomika i zarządzanie miastem*, red. R. Broł, Wyd. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
- Mierzejewska L. [2008], *Smart Growth jako model rozwoju miasta*, [w:] *Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji*, red. J. Słodczyk, M. Śmigielska, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008.
- Słodczyk J. [2005], *Analiza progowa*, [w:] *Podstawy gospodarki przestrzennej – wybrane aspekty*, red. S. Korenik, J. Słodczyk, Wyd. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
- Szołtysek J. [2009], *Podstawy logistyki miejskiej*, Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach, Katowice.
- Szymańska D. [2007], *Urbanizacja na świecie*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Węclawowicz G. [2002], *Przestrzeń i społeczeństwo współczesnej Polski*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

PROCESSES AND BARRIERS IN THE DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY CITIES WITH SPECIAL EMPHASIS ON METROPOLIS

Summary: Contemporary cities encounter in their development process new barriers, which are present regardless of size, location or wealth of the city. However, in the functioning of modern metropolis we can meet new specific and more dangerous phenomenon that can lead to the degradation of urban space, in particular public space. In a lot of cities there are unusual and often controversial ways to overcome these problems, the example of which is Moscow.

Keywords: city, metropolis, development.